

a Bach-korszak dilemmái között. Itt különösen az értékközpontúságra koncentrálnak a szerző minden felvázolt történelmi időszak és azok szereplői esetében, de csak vázlatosan tér ki arra, hogy a politikai motiváltságok, de akár még a fogalmak jelentései is megváltoztak az eltelt időszakokban, ezért az irodalmi vagy bölcséleti szövegek, azok íróinak magatartása a kontextus megrajzolásával ítélni lehet. A kultúrának, a saját irodalmat elfogulatlanul megítélő magatartásnak minden bizonnyal fontos szerepe van az identitáskomponensek között, ilyen értelemben tehát az analógia fennállhat. A folyóirat tevékenységének megítélése viszont inkább a saját történelmi kontextusának figyelembevételével valósítható meg, ahogyan ezt egyébként a kötet vonatkozó fejezetei is teszik. Fontos lenne összekapcsolni a szerkesztők 1853-as tevékenységét azokkal a folyamatokkal, amelyek a lap megszűnése után mennek végbe a magyar folyóirat-kultúrában, azokkal a vitákkal, amelyeknek előzményei a *Szépirodalmi Lapok* hasábjain olvashatók, akkor ugyanis láthatóvá válna, hogy a szerkesztők és szerzők milyen mértékben tudtak kitartani az itt megfogalmazott irodalompolitikai elvek mellett. Az 1853 után indított lapok alapos elemzése erre a folyamatra adhat rálátást, a folyóirat-kutatásnak talán ez az egyik legfontosabb feladata. [reciti]

BIRÓ ANNAMÁRIA

Az egész töredéke, a töredék egésze

AZ ÖRÖKSÉG TERHE. ARANY LÁSZLÓ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA, SZERK. SZILÁGYI MÁRTON

Arany László 1867-ben – huszonhat másik művel versenyezve – megnyerte a Kisfaludy Társaság költői beszély pályázatát *Elfrida* című elbeszélő költeményével. A pályázaton titokban indult, édesapját, Arany Jánost sem avatta be. Az apa erősen megilletődve fogadta tehát fia költői sikerét, sógorához, Ercsey Sándorhoz írt leveléből talán némi aggodalom is kiérezhető: „Arany Laczi közelebbi bravourja nem lepett meg egy kisé? Engem nagyon. Im én beadom financiernek, hogy legyen practicusabb ember mint az apja, s egyszercsak kipattan, hogy poéta!” [Arany János Ercsey Sándornak, Pest, 1867. febr. 23.]

Pár hónappal később azonban inkább már a büszkeség szólt a költőből. Az atyai öröm hangján újságolta barátjának, Tompa Mihálynak, hogy fiát fölvelték a Kisfaludy Társaságba, s emellett rendkívül jól fizető [Arany keresetét meghaladó] állást szerzett magának a Földhitelintézetnél. Sokatmondóak Arany János ekkori megjegyzései: „E fiúban annál nagyobb örömem telik, mert én tudom, hogy magától annyi a mennyi. Tőlem conversatióban hallhatott egyet és mást, talán nevem is buzdította: de azon kívül vajmi keveset tettem, hogy azzá legyen a mi. Ezt sokan nem hiszik, sokan plane azt gondolják, hogy kéz alatt én tuszkolom előre: pedig engem a fejlődése talán jobban meglepett, mint mást.” [Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1867. máj. 30.]

Arany László későbbi életét (és fogadtatástörténetét) is meghatározták az idézett levelekben felmerülő dilemmák: a művészi érdeklődés és a gyakorlatiasabb életpálya közötti feszültség; az édesapa inspiráló, országosan ismert életműve és az azzal járó nyomasztó elvárások, összehasonlítások, előítéletek. Ismeretes, hogy Arany Lászlót kora ifjúságától élénken foglalkoztatta az irodalmi pálya: az 1860-as évek közepétől kiterjedt, sokszínű és sikeres kísérleteket tett a népmesegyűjtés, a kritikairás, a műfordítás és a költészet terén. A tündöklő pályakezdést követően azonban az 1870-es évek derekán hirtelen félbeszakadt költői pályája. Apja terveinek megfelelően „practicusabb ember” lett belőle, fő tevékenységi területe a közigazdaság, a jog, a közélet – és egy páréves epizód keretein belül a pártpolitika – lett. Nem meglepő, hogy az irodalomtörténet-írás nemzedékének tragikus szimbólumát látta a fiatalon elhallgató poétában s félbemaradt irodalmi életművében. Már amennyiben a költőre és alkotásaira fókuszált, hiszen nem meglepő módon a recepció legalább annyira szól a visszahúzódo fiúról, Arany Lászlóról, mint ünnepelt édesapjáról, Arany Jánosról.

Jellemző, hogy Arany László életművének filológiai felmérése és értékelése eddig nem történt meg. Bizonyos szövegei mára nehezen érhetők el, hiszen a Gyulai Pál által sajtó alá rendezett, 1899-ben megkezdett ötkötetes kiadás óta új edíció sem született a „teljes” életműből. Legutóbb a 2002-ben megjelent, *A két Arany* című tanulmánykötet foglalkozott a szerzővel (és Arany Jánossal) részletesebben. A kötet tizenegy kiváló tanulmányából mindössze három írás fókuszált kifejezetten Arany Lászlóra [verses regényére, irodalomfelfogására, Arany-textológiai gyakorlatára], két szöveg pedig a fiú és édesapja közötti folytonosságokat/törésvonalakat elemezte. [*A két Arany*, Universitas, Bp., 2002] Ez a tendencia általánosságban is jellemezte a recepciót: *A délibábok hőstét* tartotta komolyabb vizsgálatra érdemesnek, az életmű más darabjait jóval szórványosabban, érintőlegesen, javarészt Arany János tükrében vagy egy átfogó életrajzi narratíva állomásaként tárgyalta.

A Szilágyi Márton által szerkesztett, *Az örökség terhe* egy Arany László születésének 175. évfordulója alkalmából rendezett konferencia tanulmányra fejlesztett előadásait tartalmazza – nem jelenti be harsányan, pedig mélyrehatóan vetett számot a szakirodalom fentebb ismertetett, uralkodó hagyományával: az életmű töredékességére vonatkozó és az édesapát középpontba állító megközelítésekkel. A dolgozatok nemcsak Arany László irodalmi munkásságát és irodalomszemléletét elemzik, hanem – a néprajz és a történettudomány képviselőit is bevonva – folklorisztikai, jogi, politikai és akadémiai tevékenységét is vizsgálat tárgyává teszik. Így az életmű, mely Németh G. Béla 1960-ban írott, lebilincselő Arany László-életrajzában *torzóként* kanonizálódott, ezúttal egy másfajta, nem „tisztán” irodalmi jellegű, de önálló, komplex *egésként* mutatkozik meg. [Németh G. Béla, *Bevezetés = Arany László válogatott művei*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1960, 5–112.] A tragikusan félbetört művészi pálya helyett egy káprázóan tehetséges és sokoldalú fiatalember szerzteágazó karrieríve rajzolódik ki. Emellett a tanulmánykötet – célkitűzése szerint – igyekszik szakítani azzal a hagyománnyal, mely „egyszerűen apja visszfényeként vagy utóhangjaként” [hátlap] tekint a fiúra. Ez szerencsére nem jelenti azt, hogy megpróbálná a szerzőt [ahogy mondani szokás] kiemelni édesapja árnyékából, mégha elsőre talán ez tűnhet „korrekt” eljárásnak. Bölcsen ismerték fel a kötet összeállítói, hogy Arany János „árnyéka” nem homályosítja el, inkább izgalmas színárnyalatokkal gazdagítja

a fiú portréját; s az édesapa hatásának negligálásával fontos mélységektől fosztanánk meg Arany László személyiségét, életrajzát, munkásságát.

Kezdeként Szilágyi Márton előszava ismerteti a könyv két bevezető írásra és öt tematikus fejezetre osztott, összesen tizenhárom dolgozattal álló, ígéretes koncepcióját. A folytatásban Imre László – aki, mint jelen írásból is kitűnik, a 19. századi epikai műfajok, a Byron–Puskin-féle verses regény és az orosz–magyar irodalom elsőrangú szakértőjeként Arany László egyik legavatottabb ismerője – a költő életművének *aktualitását* igyekszik megelőlegezni kedvcsinálóképpen. Értekezése a konferencia légkörét, hangulatát idézi meg az olvasóban. A kötetegész holisztikus szemléletéhez igazodóan nemcsak az irodalmi pályafutásra fókuszál, hanem áttekinti a teljes, szerteágazó munkásságot, emiatt [sajnos] leginkább Arany László politikai nézetei kerülnek napirendre. Imre László a dualizmus nemzetpolitikai problémáit jelenkorunk társadalmi kihívásaival állítja párhuzamba. „Ki ne ismerne rá ezekben a súlyos dilemmákban azokra a mai [a 2010-es években kulmináló] konfliktusokra, amelyek általános humanitárius elvek képében segítenének érvényre olyan igényeket és törekvéseket, amelyek a magyarság [s általában is a keresztény Európa] kárára diadalmaskodnának.” [15.] Meg kell jegyezni, hogy talán szerencsésebb lett volna az emlékbeszédek tónusát s a közéleti retorika kifejezőmódjait idéző szöveget a kötet végére helyezni. Mivel az életmű egy-egy darabjában elmélyülő szaktanulmányok – kérdésirányaikból és érveléskészletükből következően – jóval meggyőzőbben tudják bemutatni-bizonyítani a szerző életművének aktualitását, kötetzárásként, azt hiszem, hatásosabbak lehetnek az ilyen típusú „tanulmányösszegző” írások.

Az első fejezet Arany László irodalmi munkásságát vizsgálja, döntően *A délibábok hőse* [1872] és *A hunok harca* [1873] elemzésével. A legnehezebb feladatot talán az itt olvasható két tanulmány vállalta magára. Nem azért, mert olyan terjedelmes volna a műveket elemző szakirodalom, hanem mert rendkívül „erős”, kanonikus [műfajtörténeti, eszmetörténeti, narratológiai, intertextuális, társadalomelméleti és autobiografikus érdeklődésű] értelmezések születtek már a témában. Eisemann György *A délibábok hőse* verses regényekre jellemző kettős [elbeszélő és főhős elkülönülésére épülő] szerkezetét a romantikus nyelv- és kultúrafölfogás antagonizmusainak tükrében, azaz a költői-művészi nyelvhasználat fölforgatóereje és a társadalom utópista normatíváinak ellentétében értelmezi. A magyar későromantika korszakáról s a romantikus nyelvhasználat eszmetörténeti háttéréről értekező szerző munkássága ismeretében az elemzés – kidolgozottsága ellenére is – könnyed ujjgyakorlatnak tűnhet. Azonban e szempontrendszernek köszönhetően sikerül eltávolodni a recepciótörténet jó néhány berögződésétől, ezáltal némileg átértelmezni Hübele Balázs karakterét. Az olvasat érdeme, hogy [kimondatlanul is] szakít azzal az értelmezési hagyománnyal, mely a romantikát élesen szembeállítja a realizmussal és a modernitással, bemutatva, hogy *A délibábok hőse* filozófiai és poétikai alapkérdései mélyen a romantika nyelvszemléletében gyökereznek, majd a művet – a realizmus helyett – a századfordulós esztétizáló modernséghez közelíti. A Hübele-karakter lényegét nem lustaságában, felületességében, hebehurgyaságában, esetleg valamiféle hatástörténeti predesztináltságban [az „örökség terhében”] látja, hanem abban, hogy Balázs – még íróként is – semmibe veszi az általa hajszolt univerzalisztikus, társadalmi-kulturális utópiákat kiforgató művészi nyelv autonómiáját. Szépen kiegészíti Eisemann gondolatait Hites

Sándor elemzése, mely [implicit módon] szintén ellentmond *A délibábok hőseit* és *A hunok harcát* a „realizmus előfutáraként” kanonizáló nézeteknek. Sőt, egy ponton arra utal, hogy Arany László verses regényében az efféle „realista fordulat”-ot hirdető heurisztikus szemléletváltás inkább ironikus beállításban jelenik meg. Hites – érdeklődéséhez híven – a művek gazdasági vonatkozásait vizsgálja. Értelmezése szerint „*A hunok harca* azt mutatja be, hogy egy történelmi mítosz látványában miként pillantathatók meg a jelen gazdasági konfliktusai”, ezzel szemben „*A délibábok hőse* azt viszi színre, hogy egy látásmód, egy tekintet miként válhat gazdasági meghatározottságúvá” [36.]. A műveket összeolvasva [s ez különösen *A hunok harca* szempontjából izgalmas] többretegű iróniát fedez föl, mely nem csupán a gazdasághoz mint „végső valósághoz” való megérkezés tévképzetével élcelődik, hanem „magával a valóságra ébredhetes rögeszméjével” is [40.]. Bemutatja, hogy Húbele Balázs valójában a gazdaság működését [is] félreérti: egymásnak ellentmondó, egymást kizáró iskolákat tekint egyszerre érvényesnek, s a nemzetgazdaságot valamiféle morálpolitikai egészsként értelmezi, így magánérdekek produktív versenyét kontraproduktív erkölcsi hanyatlásként éli meg. Ezen a ponton érdemes összeolvasni Hites és Eisemann tanulmányát: úgy tűnik, Balázs nemcsak a művészet autopoézisét, de a gazdaság belső logikáját sem képes magáévá tenni. Fő problémája tehát, hogy a hierarchikus, rendi társadalmat felváltó, komplex *modern* társadalmat, annak önelvű differenciálódásait nem képes belátni, elfogadni. Csakugyan „méltó örököse” a szintén „referenciálisan” olvasó, a kora újkor társadalmi átalakulásait elszenvető Don Quijotének. [Gönczy Monika, „*csilagokká repesztett szöveg*”: *Szövegközi közelítések a 19. század második felének magyar irodalmához*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2020, 164–165.]

A második fejezet két tanulmánya Arany Lászlót édesapja örökségének ápolójaként állítja középpontba. Szilágyi Márton a két Arany kapcsolódási pontjait térképezi fel, az életműveket egymás tükrében értelmezve. A szerző *A délibábok hőseit* és a *Bolond Istókot* (1850, 1873) műfaj történeti, *A hunok harcát* és a *Csaba-trilógiát* tematikus-motivikus, Arany László *Eredeti népmesék* (1863) című gyűjteményét és a *Rózsa és Ibolya* (1847) című verses „népmesét” pedig folklorisztikai szempontból veti össze. A bevett párhuzamok a korábbi szakirodalomból is ismerős, kettős dinamikát rajzolnak ki: egyrészt az lehet a benyomásunk, hogy a fiú édesapja örökségének elkötelezett ápolója és továbbépítője volt, elődje töredékben maradt vállalkozásait valósította meg. Ugyanakkor a sikereit éppen annak köszönheti, hogy jelentős [át]értelmezője is volt a kapott hagyománynak, írásaiban tehát a mintakövetés mellett az autonómiára való törekvés szándéka is felfedezhető. Hites Sándorhoz csatlakozva Szilágyi is az ironikus olvasat lehetőségét hangsúlyozza *A hunok harca* esetében. Meggyőzően érvel amellest, hogy a benne megjelenített vizionárius csatajelenet és az ahhoz társuló, rétegzett irodalmi beszédmód Arany László időbeli elsőbbségét mutatja Arany János 1881-es, démonikus megjelenítést ígérő cselekményvázlatával szemben. Szilágyi nem reflektál rá, azonban újdonságértékű, hogy Arany János és Arany László életművét nem lineáris, monologikus, egyirányú modellben, hanem *dinamikus, dialogikus* és *kölcsönös hatásviszonyként* látatja. [Érdekes egyébként, hogy Arany János a *Bolond Istók* második énekéhez is 1873-ban, huszonhárom év elteltével, közvetlenül Húbele Balázs sikere után fogott hozzá.] Ez annak tükrében jelentős fejlemény, hogy *A hunok harcát* nem csupán a korábban említett Németh G. Béla minősítette az életmű

mélypontjának (és „Arany-epigonnak”), de a későbbi értelmezők (például S. Varga Pál) is inkább kétséges sikerű vállalkozásként értékelték.

Vaderna Gábor *Arany László emléket állít* című dolgozata a kultuszalapító „muzeológust” tanulmányozza. A tanulmány arra világít rá, hogy a 19. század második felében még nem voltak rögzített kultuszépítői gyakorlatok, emiatt az Arany János-kultusz is könnyen áldozatul eshetett volna annak a szervezatlenségnek, amely például az intézményesülő Petőfi-kultuszt is jellemezte (pl. akadozó testületi döntéshozatal, bizonytalan közösségi finanszírozás, kiállításra alkalmas tárgyak hiánya). Arany László ezért egyszemélyben döntött a múzeumállítás legapróbb részleteiről is, maga finanszírozta a költségeket, s nagy számban ajándékozott emléktárgyakat a nagyszalontai Csonka toronynak, ahol a leendő Arany-múzeum létesült. Bátor és radikális döntéseket hozott. Egyrészt – s ez némileg árnyalja az édesapja emlékét védelmező „kegyeletes fiú” képét – a korszakhoz képest nagyon merészen hágtá át privát és nyilvános szféra határait: „olyan személyes tárgyait adta át a múzeumnak, melyet a költő maga csak legbensőbb barátainak mutatott meg” [69.]. Másrészt felismerte, hogy „az irodalmi emlékhelyek sajátos metareflexív terek” [80.], így lett a Csonka torony egyszerre a hagyományfolytonosság és a modernitás szimbóluma: „a legmodernebb intézmény a legrégebbi épületben” [70.]. Hogy melyek ezek a hagyományok (s hogy Arany János miként vélekedett a modernitásról), arról Vaderna *Honnan és hová?* [2020] című könyvében olvashatunk részletesebben.

Az utóbbi években jelentős folklorisztikai kutatások zajlottak a szerző népmesegyűjtői tevékenységéről, melyeknek gyümölcse az Arany család kéziratot mese- és találóskérdés-gyűjteményének, valamint Arany László *Eredeti népmesék* című munkájának 2018-ban megjelent, szinoptikus kiadása. A harmadik blokk két tanulmánya e számos kutató munkáját igénybe vevő kiadás tanulságait összegzi. Domokos Mariann nagyívű, átfogó tanulmányának kiinduló állítása, hogy Arany László legalább annyira volt szerzője a magyar mesekincs legismertebb darabjainak (például a *Kismalac és a farkasok*, a *kis gömböc* vagy a *Fehérlófia*), mint amennyire gyűjtője. Habár azok cselekményét természetesen nem ő költötte, a nyelvi-stiláris-szerkezeti megformálás az ő keze munkája volt. Nem véletlen, hogy Arany László saját műveinek tekintette e meséket. Ebből következően műfaji szempontból nem is igazán beszélhetünk népmesékről, inkább azok ideáltípusát megvalósító, irodalmi mese és népmese közötti, ám a népmesétől való távolságát nem jelző *könyvmesék* ezek. S éppen ebben jelölhető ki Arany László folklorisztikai jelentősége: nyelvezete, stílusa, cselekményvezetése az autentikus magyar népmese formai jegyeiként kanonizálódtak. Az eredetileg szóbeliségben élő meséknek a sajtó alá rendezés során az olvasói elvárásoknak megfelelő írásbeliség szempontjaihoz – érthetőség, egyértelműség, helyesírás, logikus szerkezet, világos felépítés, választékosság – is igazodniuk kellett; ugyanakkor fontos volt, hogy stílusukban, hangulatukban, szellemiségükben a szóbeliség tónusait tükrözzék. A folklor-blokk másik tanulmányát jegyző Vargha Katalin egy egészen sajátos szövegcsoporttal foglalkozik: a népmesék mellett megjelent *találósokat* vizsgálja. Arany Lászlónak a találósok gyűjtésében és lejegyzésében ugyan nem volt jelentős szerepe (ezt Arany Juliska végezte), azonban ő szelektálta, rendezte el és egységesítette stilisztikailag a publikálandó szövegeket. A válogatás szempontjából fontos volt, hogy a találós „eredeti” (kiadatlan), „szép” (ritmikus, hangutánzó, alliteráló)

és „népies” [falusi tárgyú] legyen. Akárcsak a népmeséknél, Arany László szerkesztési és szövegalakítási eljárásai a találósok esetében is szorosan megfelelnek Arany János Merényi László gyűjteményéről írott bírálatában kifejtett elvárásainak. [136.]

A negyedik, közéleti orientációjú szövegcsoporthoz a leggazdagabb és leginkább sokszínű. A tanulmányok sorát Völgyesi Orsolya nyitja Arany László *A magyar politikai költészetéről* [1873] írott akadémiai székfoglalóját elemző tanulmányával. A korábbi szakirodalomhoz képest újdonság, hogy a részletes ismertetés a székfoglaló beszéd előzményeire, [szöveg]kontextusaira és recepciótörténetére, például Szana Tamás *Politikai költészetéről* [1869] írott kétrészes cikkére és Asbóth János *Három nemzedék* [1873] című könyvére vagy Arany László 16–17. századi törvényhozásról írott, kiadatlan doktori értekezésére s más kritikai írásaira is kitér. Völgyesi Orsolya rámutat, hogy Arany László kiinduló hipotézise szerint a magyar nemzeti létért folytatott harc következtében a teljes magyar irodalom történetét – nagy koreszmék helyett – a nemzeti eszme hatja át. Úgy látta, a 18. század közepére a magyar költészet a nemesi hűség és az alsóbb regiszterekben megszólaló, panaszos siralmas énekek poézisére szakadt ketté. Arany László szerint a magyar költői alkat alapvetően mérsékelt, konzervatív és kételkedő, azonban kivételt képez Batsányi János forradalmi személyisége és eszmei-lelki utódja, Petőfi Sándor. Petőfi-értése egészen eredeti volt, hiszen éppen a Gyulai Pál-féle kánon által leértékelt [politikai] költeményeket állította középpontba. A forradalom bukása utáni költészetet Vörösmarty, Tompa, Bajza és mások keserű humorával és allegorikus ábrázolásmódjával jellemezte. A politikai líra [szatirikus, humoros] megújulását az új politikai berendezkedéstől, a kiegyezéstől várta, melyet – mint Völgyesi rávilágít – fontos politikai, eszmetörténeti és kulturális fordulópontnak tekintett.

Cieger András Arany László pártpolitikai pályafutását, a választási botrányba keveredő kormánypárti politikus portréját rajzolja meg. Arany László 1887-ben, a Szabadelvű Párt jelöltjeként hódította el Lukáts Gyula függetlenségi politikus nagyszalontai mandátumát, majd 1892-ben ismét indult a választásokon, azonban családgyanúja miatt lemondásra kényszerült, végül a megismételt választást elveszítette. Cieger úgy látja, Arany László politikai tevékenysége [és a modern képviselői szerepkör] elsősorban választókerületi érdekképviseleti „kijárást” jelentett. Nem véletlen, hogy Arany László mindössze egyszer szólalt fel a képviselőházban. Cieger tanulmánya nem csak az életrajz korábban tabusított részleteit tisztázza azáltal, hogy betekintést nyújt a dualizmuskori magyar pártpolitika olykor tragikomikus, *A falu jegyzője* kortes-jeleneteit idéző hétköznapijaiba. Az 1880-as évek generációváltására [Kossuth Ferenc, Eötvös Loránd, Tisza István, ifj. Andrassy Gyula megjelenésére] utaló *herbertizmus* fogalmával Arany László sokat emlegetett, édesapjával kapcsolatos dilemmáinak is új árnyalatait mutatja meg. Domokos Mariann két tanulmánnyal is szerepel a kötetben: második írása az első szerzői jogi törvényt előkészítő jogászt mutatja be. Az európai és hazai szerzői jog történetében Arany László 1876-ban publikált, német mintára kidolgozott törvényjavaslata nem tekinthető új és önálló munkának, mégis a magyar szerzői jogi törvényi szabályozás egyik legfontosabb előmunkálataként értékelhető. Alapelve, jogi terminusai, javaslatai és magyarázatai máig hatóan érvényesülnek a jogi gondolkodásban. A törvényjavaslat annak köszönhető sikerét, hogy Arany László komplex, szerteágazó kompetenciáiból következően az irodalom és jogtudomány szempontjait egyaránt érvényre juttatta a szabályozásban, egyfajta közvetítő szerepet

betöltve a két alrendszer között. Más kérdés, hogy a legkomolyabb bírálókat is épp emiatt érték. Balogh Piroska a Magyar Tudományos Akadémián munkálkodó tudós portréjával foglalkozik. A dolgozat kronologikus rendben, évekre lebontva ismerteti Arany László huszonhat évnyi akadémiai szerepvállalását. Arany László ambícióit jól jellemzi, hogy tagságát nem használta fel tudományos karrierépítésre, nem vállalt kiemeltebb feladatokat vagy hatalmi pozícióval járó megbízásokat, nem épített ki látványos kapcsolati hálót sem, s természetesen nem voltak reprezentációs és imázsépítői szándékai [kivéve az Arany-kultuszban betöltött alapvető szerepét], ahogy anyagi törekvései sem. A szerzői jogi törvényjavaslat kidolgozójaként a helyesírási szabályzat egyik aktív formálójaként *kulturális és jogi menedzseri*, az Irodalomtörténeti Bizottság szinte állandó tagjaként *filológusi*, az akadémiai pályázatok rendszeres bírálójaként *stilisztai-ítései* feladatokat látott el. Balogh Piroska tanulmányának érdeme, hogy felismeri Arany László akadémiai pályázati bírálatainak kritikátörténeti jelentőségét. Meglátása szerint egyrészt a korban a mainál jóval közvetlenebb és aktívabb szerepet játszott az Akadémia a szépirodalmi kánon és ízlés alakításában, ezért „nem elegendő csupán a folyóiratokban megjelenő kritikák áttekintése, mivel mind presztízsből, mind anyagi szempontból ennél sokkal jelentősebbek lehettek az akadémia pályázati kiírásai”. [205.] Másrészt Arany László pályázati bírálati nemcsak a kiegyezés utáni kritikátörténet „reprezentáns darabjai” [205.], hanem önmagukban is rendkívül érdekesek, hiszen egy olyan populáresztétikai program olvasható ki belőlük, mely nem annyira a hírlapi kritikákhoz, inkább Arany János – mint Balogh Piroska fogalmaz – sajátosan strukturalista metodikájához hasonlítható.

Végül az ötödik blokk egyetlen, Gulyás Judit által jegyzett értekezése Arany László és felesége, Szalay Gizella erősen töredékesen fennmaradt, még kiadatlan levelezését mutatja be. Arany László fogadott levelei – hagyatékával együtt – szinte teljesen megsemmisültek, a levelezésből összesen 184 tétel maradt ránk, ebből 172 darabot ő írt, összesen 55 személynek. A csonkán megmaradt, módszeres és kiterjedt forrásfeltárást igénylő korpusz mai állapotából is felsejlik Arany László egyre elkomoruló személyisége, ahogy az 1860-as évek játékos, fecsegő leveleit hivatalos levelek, majd szűkszavú, ügyintéző típusú iratok váltják fel. Mint Gulyás Judit ismertetéséből s a közölt mutatóanyagokból kiderül, a levelek leendő kritikai kiadása számos újdonságot ígér. Például a gyerekkori barátjának, Ádám Andrásnak küldött levelében egy autográf verskézirat lappang; de érdekes életrajzi adalékokkal szolgálhat egy levelezőtárs, Gönyz Etelka személye is, aki talán *A délibábok hőse* Etelkáját is ihlette; emellett a Thallóczy Lajoshoz írott sorokból a kései, komor Arany László derültebb, felszabadult pillanatai is meg-megcsillannak. Elgondolkodtató például az is, hogy Márki Sándorhoz írott 1877-es életrajzi levelében Arany László kitért a műfordításaira, folklorisztikai tevékenységére, *az Elfridára* és *A hunok harcára* is, míg *A délibábok hőseit* valamilyen kifejejtette az életrajzából. Ami a szövegközléseket bevezető tanulmányt illeti, Gulyás Judit jelentősen árnyalja az Arany Lászlóné Szalay Gizellához kapcsolódó negatív toposzokat is. A tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy az özvegy valószínűleg elhunyt férje végakarátát [s nem a fiatal férje, Voinovich Géza irodalomtörténeti ambícióit] valószínűleg meg, amikor az Arany-hagyaték egy részét elzárta a nyilvánosság elől, hiszen korábban is az Arany László végrendeletében megszabott módon járt el. Továbbá Gulyás Judit a levelek tartalmi elemzésével határozottan cáfolja az a Németh

G. Béla életrajzában megfogalmazott vádat, miszerint a dzsentimentalitású Szalay Gizella nem volt méltó partnere az egyre inkább elmagányosodó férjének, mivel „saját társasága” helyett a főrangúakét kereste, intellektuális kérdések helyett pedig inkább a divat és a társasági események foglalkoztatták. A tanulmány meggyőzően értelmezi át a sztereotípiákat: a szűkszavú férjét „kiegészítő” Szalay Gizella [kiről Gyulai és Ignó is elismerő véleménnyel volt] kapcsolati hálója jellegzetesen középnemesi-nagypolgári szerkezetet mutat, levelezéseiben alig esik szó divatról, sőt rendszeresen járt az MTA és a Kisfaludy Társaság eseményeire is.

Írásom elején *ígéretesnek* neveztem a könyv koncepcióját. Az áttekintés után megállapítható, hogy a kötet be is váltja ezen ígéreteit. Átfogó íve és interdiszciplináris megközelítésmódja egyedülálló részletességű és mélységű képet alkot Arany László komplex munkásságáról. Ugyanakkor – bizonyos szempontból – mégis hiányérzet maradhat az olvasóban, s ennek okát éppen az interdiszciplináris módszertanban látom. Jellemző, hogy az *Előszó*ban Szilágyi Márton finoman szabadkozik, amiért nem sikerült egy gazdaságtörténetst találni, aki elvállalta volna Arany László Földhivatalintézetben végzett tevékenységének föltárását, míg az irodalmi életmű jelentős részéről, ideértve a műfordításokat, szó sem esik. A kötet láthatóan nem tekintette ezt feladatának, emiatt elmaradt Arany László irodalmi pályájának korszerű felmérése, [át]értelmezése és értékelése. Ez persze teljesen legitim döntés, hiszen korábban sem volt egyöntetű az irodalmi életmű szakirodalmi megítélése. Mint szó volt róla, Németh G. Béla javarészt az irodalmi munkásságot helyezte középpontba, s tragikus törést látott Arany László karrierjében. Barta János viszont bírálta Németh G. koncepcióját egy 1972-es kritikájában. Úgy gondolta, Németh G. túlbecsüli Arany László költői tehetségét, és megragadó életrajzában a kelleténél erősebben érvényesíti a kudarcos elhallgatás és a bukás motívumát: „Persze, *A délibábok hőse*, ez a viszonylag fiatalkori verses regény, csakugyan kiemelkedő alkotás – de vajon, higgadtan olvasva, helybenhagyhatjuk-e azt a magasztalást, amelyet az induló lírikus kap? Az a bizonyos Tűnődés csakugyan olyan csúcsteljesítménye-e a maga korának – s ígér-e többet epigon zengedezésnél? Az irodalom, pláne aztán a művészet története ismeri azt az alkotótípust, amelyből a kezdő nagy lendület után egyszerűen és prózaián kiapad a költői véna. Az őszinteség itt abban van, hogy Arany László nem akarja ismételni önmagát, és nem erőlteti azt, ami nem megy. [...] Arany Lászlóban én mégis elsősorban a szerep és az erő aránytalanságát érzem, elhallgatásában ellankadást, félreállást, a gazdasági tevékenységbe való beletemetkezést látom. Vajon nagyobb költő és politikus lett volna belőle szerencsésebb időszakban?” [Barta János, *Németh G. Béla: Mű és személyiség*, Alföld 1972/4, 68.]

Az, hogy Arany László belletrisztikája *A délibábok hősére* és *A hunok harcára* redukálódott, mintha azt sugallná, hogy jelen kötet Barta János értékeléséhez kíván kapcsolódni. Kétségkívül izgalmas és [Arany László esetében különösen adekvát] a kötetkoncepció széles látókörű perspektívája, én mégis sajnálom, hogy Arany László műveinek tetemes része teljesen homályban maradt. Miképp Barta János [retorikus] kérdésfeltevései is relevánsak és elgondolkodtatóak, csak sajnós jelen kötet után is pusztán kérdésfelvetések maradnak.

Elsősorban azon költemények tűnnek fel előttem hiányként, melyek korábban az Arany László-válogatáskiadások szerves részét képezték, és bár csak elvétve készült

róluk mélyebb elemzés (mint általában az életműről), az oeuvre törzsanyagához tartoztak. Ilyen például a Tóth Ferenc 1998-as életműválogatását nyitó, első „beérett” költeménynek tekintett *Tűnődés* [1868]. E vers a satirikus hangvételű *A hunok harca* és *A délibábok hőse* előtt elégikus-ódai tónusban foglalkozott a nemzeti irodalom hagyományközösségi paradigmájának válságával, a kiegyezés utáni megváltozó költői beszédlehetőségek átalakulásával. A költeményről – mely megidézhetheti akár Lermontov azonos című, hasonló nemzedéki tapasztalatot közvetítő versét is – korábban Tóth Ferenc készített tömör és átfogó elemzést, utalva a műben található Kőlcsey-, Vörösmarty-, Petőfi-allúziókra, mélyebben bemutatva a mű szoros formai és gondolati azonosságát Arany János *A dalnok bújja* [1851] című költeményével (és a szabadságharc utáni elégiko-ódákkal). A trópushasználatát azonban eddig még nem vizsgálták, pedig mintha Arany korábbi motívumait hasznosítaná újra, s nem csak azért, mert a vers alaphelyzete: „Virrasztok árva lámpa mellett, / Olyan nyomasztó a lehellet, / A lég olyan nehéz! / Künn a világ vigalma, zajja, / S a »honfiság« lármás zsvajja / Tompult morajba vész.” kísértetiesen emlékeztet a *Magányban* [1861] című Arany-költemény kezdő soraira: „Az óra lüktet lassu percegéssel, / Kimérve a megmérhetlen időt; / Ébren a honfigond virasztva mécsel, / Homlokra összébb gyűjti a redőt.”

Ismeretes, hogy Arany János Petőfihez írt episztolájában megfogalmazott én-metaforája, ars poeticája és szerepdefiníciója a *sarj* és törzs metaforákkal ábrázolta költő és közössége organikus összetartozását [Vö. Milbacher Róbert, *Elhunyt daloknak lelke? Az 1850-es évek Arany-lírájának néhány vonásáról* = *Arany János és az emlékezet balzsama: Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*, Ráció, Bp., 2009, 225–267.]. „S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék, / Ki törzsömnek élek, érette, általa. / Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék, / Otthon leli magát ajakimon dala.”

Mikor a szabadságharc után Arany János ezt a szervességgkoncepciót megbomlani érzekelte, szintén a törzs-metaforával fejezte ki az organikus elképzelt kulturális közeg felbomlását: „Miután a törzsök kihál: / Ha a fa élte megszakad, / Egy percig éli túl virága.” S mikor Arany László továbbgondolta (aktualizálta) édesapja egykori dilemmáit, s maga „tűnődött” el a költő közösségi szereplehetőségeinek kiüresedésén, trópushasználatban is tükrözte a hagyomány folytathatóságának dilemmáját, Arany törzs-sarj metaforáját használva: „S átok, gyanu, gúny égve terjed, / Mindig erősebb lángra gerjed / E szenvedély loha. / A vész ütött törzs így kiépül? – / Igen, *fattyusarj* nő tövéből / A fa, félek, soha.” [A versidézeteiket, mivel egyszerű internetes kereséssel megtalálhatók, rendszerint nem hivatkozom, e ponton azért teszek kivételt, megadva az első megjelenési helyet, mert kérdéses számomra, hogy vajon sajtóhiba áldozata-e a negyedik strófa második fele: „Megállj! Korán e lázas eszmék. / Kitartás! A küzdőknek lesz még / idő, pihenniök”. Arany László, *Tűnődés*, Vasárnapi Ujság, 1868. május 17., 234. [Kiemelés tőlem.] Valamennyi későbbi kiadás ezt a változatot közli, Németh G. Béla mégis ebben a – mai nyelvérzék számára talán érthetőbb – formában citálja: „Megállj! Korán e lázas eszmék. / Kitartás! A küzdőknek lesz még / idő pihenniök”. Németh G. Béla, *Bevezetés* = *Arany László válogatott művei*, Szépirodalmi, Bp., 1960, 42. [Kiemelés tőlem.]

S ha már az imént Lermontovot említettem: Arany László fordítói gyakorlatáról és világirodalmi érdeklődéséről szintén nincs szó a kötetben. (Pedig most már egy rövid Arcanum-kereséssel megválaszolható a hazai Lermontov-recepció vissza-visszatérő

kérdése, azaz, hogy Arany László olvasta-e az általa ledorongolt *Korunk hőseit* – olvasta.) Sőt, akár kapcsolódni lehetne ahhoz az Imre László-féle műfaj történeti-komparatistikai vizsgálódáshoz is, mely genetikus hatástörténet helyett a magyar és orosz eszmei és irodalmi folyamatok alakulásrendjének párhuzamait kívánja feltérképezni. Meglátásom szerint például *A délibábok hőse* és Asbóth János (rendszeraváltás után felfedezett) *Álmok álmodója* (1877) című regénye, pontosabban azok hatásviszonya izgalmas analógiát mutat Puskin *Anyeginje* (1833) és a *Korunk hőse* (1840) közötti hatástörténeti összefüggésekkel: azaz Lermontov és Asbóth regénypoétikája értelmezhető a Byron–Puskin-féle versesregény-hagyomány tükrében is. A magyar nyelven egyaránt értetlenül fogadott regények a verses regény E/3-as, metareflexív, többszintes, lineárisan haladó, parodisztikus, empatizáló iróniát működtető elbeszéléstechnikájához, bevett cselekmény- és karaktersémájához képest egy nem-lineáris szerkezetű, epikus [pikareszkszerű] történetmesélés helyett a főhős belső [komikumtól mentes] lélektani folyamataira fókuszáló narrációt alkalmaznak; az útirajz, a vallomás- vagy nevelődésregény, a naplóregény, a levélregény s az autobiografikus kulcsregény műfaji jegyeit, illetve egy erős zeneiségű, lírai prózapoétikát működtetnek. Alaposabb vizsgálatra érdemes tehát, hogy vajon a Byron–Puskin-féle verses regény műfaji hagyománya [pontosabban az azokkal való formai és filozófiai dialógus/polémia] mennyiben hatott az orosz és magyar irodalom 19. századi regénypoétikáinak megújulási kísérleteire.

De említést érdemelt volna akár *A szökevények* című, utójára a Gyulai Pál-féle, 1899-es életműkiadásban megjelent verses huszártörténet is, amely tulajdonképpen Petőfi Sándor *Lenkei százada* (1848) című pamfletszerű költeményének *monarchiapárti* travesztíája. A cselekmény nyilvánvaló és szemtelen történetietlensége [a Petőfit is megihlető események politikátörténeti összefüggéseinek kontrafaktuális kifordítása], illetve a banális zárlat [„Mindennütt jó, legjobb itthon.”] miatt hajlok arra, hogy e korábban pusztán naiv huszáranekdotaként olvasott, majd teljesen elfelejtett költeményt a parodizáló kedvű, görbe tükröt állító Arany László [első] satirikus költői megnyilvánulásaként, a kiegészítés utáni ellentmondásos emlékezetpolitikai folyamatokra adott ironikus reflexiójaként olvassam. De ugyanígy érdekes lehet Arany László kései, *Irgalom* (1892) című költeménye, melyen keresztül Arany László kevésbé ismert oldala látható – életrajzi és poétikai szempontból egyaránt. A francia alexandrinusokban megírt, határozottan szecessziós-szimbolista stílusjegyeket mutató vers például a következő önarcképként is értelmezhető képet festi egy kóbor kutyáról: „[...] pokol csúf fajzata, / Ocsmány ördögfiók, rút mint az éjszaka, / Sovány koszos kis eb, didergő, torz, sülye, / Mint halál-bagolyé mered szét tág füle, / Összecsapzott szőrét sárcsimbókok lepik, / Ránézni fürtelem; rugják, ütik, verik, / Elűzik mindennütt, nyugtot sehose lel, / Mindenki arra vár, bár éhen veszne el!”

Jambikus lejtésű sorai tiszta alexandrinusok: cezúrái nem esnek szavakra, s még névelőkre sem. Hüen tükrözik Arany László „legtisztább ritmusú”, „legépebb sormetszetű” alexandrinusokról [és a „gondosabb verselőkről”] vallott eszményét, melyet utolsó, töredékben maradt, *Hangsúly és ritmus* (1898) című tanulmányában fejtett ki bővebben.

E hevenyészett, kidolgozatlan, spontán ötleteket természetesen nem konkrét hiányként jegyzem fel, inkább csak a háttérbe szorult irodalomtörténeti perspektíva kiterjedt lehetőségeit kívántam érzékeltetni. Hiszen a kurta irodalmi életmű [legalább

részleges] újraolvasása is megvalósítható lett volna, ha az irodalomtörténeti perspektíva nem a metszetszerűen bemutatott interdiszciplináris/művelődéstörténeti tabló részeként, hanem amellel érvényesül. Az egész töredékei mellett a *töredék* egésze – vagy legalábbis egy *egészebb* része.

Jelen kötet azonban nem erre vállalkozott, viszont saját terveit – a reflektált gazdaságtörténeti hiányok ellenére – meg is valósítja. S végül nem érdemes megfedkezni a kötet (és az azt megalapozó konferencia) alkalmi jellegéről sem. Arany László fogadtatástörténetére jellemző, hogy 175. születésnapja nemhogy nagyobb figyelmet kapott volna az Arany János-bicentenárium fényében – hanem majdnem elfelejtődött. Szerencsére e jól meghatározott irányvonalú, tematikailag összehangolt, sokrétű módszertant és gazdag forrásanyagot megmozgató tanulmánykötet méltó emléket állít: a saját célkitűzésük szempontjából eredményes, igényes, alapos munkák kerültek a kötetbe, melyek Arany László sokoldalú munkásságának újszerű keresztmetszetét rajzolják ki az olvasó előtt. *[Ráció]*

OWAIMER OLIVER

Rükvercbe váltott öregedés

TURCZI ISTVÁN: *REGGELRE MEGÖREGSZÜNK*

Turczi István négy évtizede bővülő, műfaji és stiláris szempontból heterogén és szintetizáló életműve konzisztens panorámaképet nyújt az ezredforduló irodalmi tendenciáiról. A róla szóló legfrissebb tanulmánykötet *[Turczi István költői világáról, Caldwell, 2022]* szerzője, Horváth Kornélia kiemeli Turczi szövegalkotó eljárásainak kezdeti neoavantgárd jellegét, amelyek néha posztmodern jellegzetességeket hordoznak, de alapvetően a későmodern esztétika égíse alatt bontakoznak ki. Nézetem szerint Turczi István költészetének későmodern vonásai a klasszicizáló tendenciákban, a versbeszéd centrumának megőrzésében, az életművén átívelő egységes és kódotlan szövegképzésben [a szilárd költői énben] és a versbeszélő egyenes artikulációjában tükröződik. Beszélői modalitásai közé tartozik a „tragikus derű” [Kabdebó Lóránt], a szenzuális intellektus hol ironikus, hol közvetlen megnyilvánulása, a vénuszi szövegérzékenység, a megszólalás explicit érzéki karaktere, ami leginkább Turczi életművének korai szakaszában markáns *[Segédműzsák fekete lakkcipőben, Szépirodalmi, 1985]*, és a *Venus Vulgivaga* című opusban ér a tetőfokára. Ez utóbbi nő és férfi, Vénusz és Mars játékos és dekadens küzdelmének egyszerre animális és költői, illetve számvető és racionalizáló olvasatát nyújtja. Etológiai passió, ami egy ismétlődő udvarlási ciklus lírai tranzakcióanalízisét nyújtja. Az ösztönös terápia résztvevői a meghíusuló intimitáskeresés nihilizmusa és katarzisa közt csapongva tesztelik egy toxikussá váló szerelmi viszony funkcióit, lejátszák a szakaszos monogámia pszichodinamikai forgatókönyvét, miközben különféle szexuális diszpozíciók és dominációs gesztusok révén egymásra testálják a csábítás és ellenállás aszimmetrikus macska-egér harcát. Az oldás és kötés, a függés és függetlenség belső kényszerei és szabadságfokai közt csapongó libidóval kiaknázzák egymás fizikalitását, kimerítve a szerelmi projekciók